

---

УДК: 81'282

*Оксана Остапчук (м. Москва, Росія)*

## **ПІСЛЯМОВА ДО «АЗБУЧНОЇ ВІЙНИ»: КИРИЛИЧНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ ТИМКА ПАДУРИ**

*У статті на прикладі здійсненого 1878-го р. в Коломиї кириличного видання творів Тимка Падури з передмовою та під редакцією Г. Задембського розглянуто проблему співіснування кирилиці та латиниці в україномовному просторі. Здійснено докладний аналіз фонологічних, морфологічних та лексичних особливостей діалектів різних регіонів. Показано, що головною метою редакційно-правописних змін, запроваджених видавцем, було бажання наблизити текст до західноукраїнської культурно-писемної традиції та тамтешньої живомовної практики.*

**Ключові слова:** міжмовний контакт, діалекти, лексеми.

**С**ловосполучення «азбучна війна» давно набуло в україністиці термінологічного значення. В енциклопедії «Українська мова» знаходимо визначення цього явища, сформульоване відомим дослідником М. Худашем, як «боротьби української громадськості Галичини в ХІХ ст. проти полонізаторських спроб латинізувати український алфавіт» [16: 12]. Погоджуючись з основними тезами автора енциклопедичної статті та загальною оцінкою цього явища як «політично шкідливого», в своїй статті спробуємо зупинитись на чисто предметній стороні питання у зв'язку із творчістю правобережних україномовних авторів польського походження, одним з яких був винесений у назву доповіді — Тимко Падура. Сподіваємось, що такий підхід дозволить розглянути проблему співіснування кирилиці та латиниці в україномовному просторі в більш широкому контексті нормування української мови. Зазначимо, що ця проблема не вичерпується періодом 1834—1859 рр. і не обмежується територією Галичини.

Конкуренцію і взаємозаміну графічних систем спостерігаємо в низці пам'яток української мови, пов'язаних з уніатською традицією,

© О.О. ОСТАПЧУК, 2009

починаючи з XVII ст. аж до кінця XVIII ст. (найвідомішим прикладом тут є надрукований в Почаєві 1891-го р. «Богогласник») [6: 282]. На матеріалі пам'яток XVII – XVIII ст. Н.П. Маліневська переконливо довела, що латиниця не менш, а подекуди більш адекватно, ніж кирилиця, здатна була відобразити особливості української живомовної стихії на письмі [10]. У цей період латинський шрифт для писемної фіксації української мови досить широко використовували в різних частинах україномовного простору, передусім у тих, які стикалися з ареалами розповсюдження латинської графіки. Така «латинізація» письма відбувалась головним чином з практичною метою. Показовим прикладом можуть бути тексти господарського змісту, що походять з території Закарпаття (видані М. Григою та М. Лелекачем в 1943-му р. в Унгварі=Ужгороді), де до потреб української мови було певним чином адаптовано угорську графіку. Однак правдою є, що в історії української літературної мови проблема алфавіту ніколи не сприймалася виключно в категоріях зручності та адекватності.

Ідеологізація проблеми алфавіту відбувається поступово починаючи з 30-х рр. XIX ст., і не тільки в рамках галицького контексту. Як показують дослідження архівних матеріалів з території Правобережжя, розуміння того, що алфавіт є не тільки маркером мови, але й культури та національності, приходить уже під час підготовки поляками повстання 1830–1831-го рр. на українських землях. Саме цим періодом датовано знайдені нами в Краківському архіві тексти відозв польських повстанців до українського селянства<sup>1</sup>. Спочатку відозви було створено по-польськи, потім перекладено українською. В архіві збережено тексти, записані по-українськи одночасно латиницею і кирилицею. Трансформація латинського тексту в кириличну графіку відбулась не тільки в його графічній формі, але й в стилістико-нормативному вигляді. Доволі промовистими є приклади заміन, де українські форми та лексеми витісняються церковнослов'янськими: пор. *czolowika* замінене на *человѣка*; закінчення **-ого** замінене на **-аго** (*podusznoho* пор. *подушнаго*); з кириличного тексту зникають також певні регіональні риси, зокрема фонетичні, як твердий **р**: *morat'* пор. *морятъ*.

Латинка залишається основною формою передавання української мови в колі правобережних письменників та етнографів – вихідців переважно зі зубожілої польської шляхти [19]. Очевидно, що природний для них латинський алфавіт був одним із засобів для включення до польського культурного простору правобережних земель, що після третього поділу Польщі опинилися у складі Російської імперії. Яскраво прочитується тут ідеологічна мотивація, як і у випадку з відозвами польських повстанців до українського селянства. Водночас уживан-

<sup>1</sup> Один з них – *Odezwa do włościan*, Biblioteka Książąt Czartoryskich, zbiór 3940 IV, S. 109.

ня української мови як такої в літературній творчості було свідомим кроком із виразним емоційним підґрунтям: українські вірші, стилізовані під народні пісні, повинні були підкреслювати зв'язок з рідною для них українською землею. Нарешті, сам факт уведення української мови у сферу «високої» літератури можна розглядати як певну протидію офіційній мовній політиці Російської імперії.

Емоційні та певним чином ідеологічні мотиви переважають у виданні латинським шрифтом численних фольклорних українських текстів також в Галичині. Найвідомішою є тут праця Вацлава з Олеська, майбутнього губернатора Галичини, “Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego”, видана у Львові 1833-го р. Такі тексти безумовно виконували функцію маркера «польського», «латинського» культурного простору. Й. Лозинський в своєму виданні «Українського весілля» формулює, щоправда, суто практичний принцип (писати так, як вимовляється), мотивуючи вживання латинки тим, що: «Руський язык, не будши ще письменним, має свободу вибрати собі таку азбуку, яка була би найздібніша до відання його звуків і найкорисніша для його розвою. Таким уважаю абецадло польське» [7: 210]: Реакція була передбачуваною та надзвичайно різкою: «Найбільшою обманою, ба неспрощеним гріхом в сем ділі є, що писатель відвергши Азбуку питому рускую, приняў букви ляцькії, котрі ціло не пристають к нашому языкови. Чи годится безчестити святиню?..» [7: 64 – 68].

Таким чином, конкуренція латиниці і кирилиці саме в культурному просторі Галичини набуває форми свідомої конфронтації національних атрибутів – відповідно польського та українського. Польсько-українська полеміка в часі революції 1848-го р. і подальший офіційний проект Й. Іречека 1859-го р. щодо латинізації українського письма, підтриманий австрійським урядом, тільки закріпили цю модель протистояння. Той факт, що тексти полонофілів, друковані латинським алфавітом, набагато краще передають особливості живомовної західноукраїнської стихії, ніж аналогічні кириличні видання, до уваги не брався жодною зі сторін у дискусії [21].

Зазначимо, що латинський алфавіт сприймався як «польський» не тільки в українському суспільстві Галичини. Саме такий погляд прийняла російська бюрократія у Центральній та Правобережній Україні, що стало причиною повної заборони латинки в українському (і білоруському) друкові на терені Російської імперії 1859-го р. Так, якщо 1842-го р. у Києві в університетській друкарні було видано латинкою комедіо-оперу одного із правобережних полонофілів Кароля Гінча «Поврут запорожців з Требізунди», а в 1850-му р. у Вільні – книжку Спіридона Осташевського «Пів копи казок», то в 1860-му р. це стає просто неможливим. У своєму пізнішому листі Осташевський скаржить на родичеві з Галичини, що в Києві (де він провів більшу частину свого життя) тепер би йому дозволили друкувати українські твори тільки «російськими» літерами і звертається з

проханням видати його нові байки «польськими» буквами. Видання врешті було здійснено у Львові 1888-го р. під назвою «Sto bajok a w nych najdete bilsze jak sto prawd napysaw dla Ruskocho mira Spirydon Ostoja Ostaszewski».

Отже, до кінця 1850-х рр. «азбучна війна» на перший погляд завершується остаточною перемогою кирилиці, зважаючи на загальний соціокультурний клімат та переконання в тому, що разом з кирилицею «пропаде і дух українського народу, і віра». Однак історія співіснування кириличного та латинського шрифтів на цьому не закінчується, хоча з цього часу її можна охарактеризувати радше не в категоріях війни, а як пошук контакту, оскільки проблема уніфікації та фонетизації українського правопису залишається невирішеною ще довгий час.

Так, спроби вивести проблему латинізації українського письма за рамки польсько-українських суперечок спонукали закарпатців Антона Кобилянського та Костя Горбала у 1861-му р. висунути власний проект української латинки на основі чеського алфавіту (їхня праця відома під назвою «Slovo na slovo dla redaktora "Slova"»), який, втім, викликав різку критику. Латинку з окремими чеськими знаками використовували в 1870-ті рр. в офіційних стенограмах галицького Сейму для запису виступів депутатів-українців. Одним з тих українських діячів, хто наприкінці XIX ст. намагався повернути проблему латинізації українського письма до публічного обговорення, був Михайло Драгоманов. Перебуваючи в Женеві, він здійснив видання поеми Т. Шевченка «Марія» латинкою для розповсюдження її в середовищі, де невідома була кирилиця: «Nechaj czytają' usiaki lude ukrajínsku knyžku, nadrukovanu polśkym pyśmom; nechaj przywczajutsia do spilnosti, a ne worohowania, polaky, rusyny i remisnykuzhydu.»<sup>2</sup> Вважаючи, що для українського письма потрібно використовувати азбуку «загальноєвропейську, але реформовану», М. Драгоманов намагався в своєму проекті об'єднати різні графічні системи: польську, чеську, але до кінця справу так і не довів [14: 16 (158)], а женецьке видання «Марії» викликало очікувані закиди в колонізаторських намірах та нехтуванні традицією<sup>3</sup>, хоча його проекти латинізації українського письма не передбачали остаточної відмови від кирилиці: головною метою було залучення якомога більшої кількості читачів до українського слова. Ідею популяризації творів Т. Шевченка, а також І. Нечуя-Левицького, М. Вовчка та Ю. Федьковича на території Галичини в латинській версії вдалося реалізувати дещо пізніше видавцям двомовного альманаха «Sioło» (вийшло 4 номери в 1886 — 1887 рр.), де вміщено також листи й статті українською та польською і твори галицьких полонофілів.

<sup>2</sup> Marija maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa. – Żenewa, 1882. – С. VI – VII.

<sup>3</sup> Автором однієї з найрізкіших рецензій на «Марію» став *О. Партицький*: див. Зоря, 1882. – Z. 10, 15 (27), V; пор. також Вольное слово. 1882, № 36.

У напрямку примирення різних правописних традицій рухалися й інші, менш відомі прихильники латинізації українського письма в цей період, наприклад, Лев Венглінський, який ще у 1858-му р. видав тритомну збірку українських віршів «Новії поезії малорускії, то єсть пісні, думи, думки, хори, танці, балади і т.п.». 1885-го р. в Кракові під псевдонімом Лірник Наддністрянський вийшли дві наступні його книги під назвою «Звуки од наших сел і нив» та збірка сатиричних оповідань «Гіркий сміх» (під псевдонімом Кость Правдолюбець). І якщо в 1858-му р. його латиниця спиралася переважно на польський алфавіт, то в «Гіркому сміхові» він запроваджує мішану систему орфографії на базі чеського письма із використанням **o**, **e** з «дашками» на позначення **i**, очевидно, наслідуючи практику кириличних галицьких видань. В кінці видання знаходимо додатковий коментар: «Ne paša procvupa ani pečatni, že čytatel najdě zčasta v sej knyžci: **wid**, **win**, **wivsa** zam. **ôd**, **ôn**, **ôvsā**, **w** zam. **v**, i v slovari **sz**, **szcz** zam. **š**, **č**, **šč**, a to z sej pryčyny, že pečatnia čerenok z daškom ciłkom ne mała, a drôbnych z českoj azbuki i z znakom natysku ryśmenôk pečatnych ani krychty»<sup>4</sup>.

Появу взаємних транслітерацій україномовних текстів у 1870 — 1880-ті рр. можна розглядати як розвиток процесу взаємодії та примирення латинського та кириличного шрифтів. Про видання творів лівобережних авторів, зокрема, Т.Шевченка, ми вже згадували. В цьому контексті зацікавило нас також здійснене 1878-го р. в Коломиї кириличне видання творів одного з найвідоміших українсько-польських бардів свого часу, (нар. 1801-го р.), з передмовою і за редакцією Г. Задембського [15].

Писати українські вірші, стилізовані під народні пісні, Тимко Падура, представник зубожілої подільської польсько-української шляхти, почав ще в середині 1820-х рр., але опубліковано його твори було вже після повстання 1831-го р. У книжці «Ukrainky z nutoju Tymka Padurty», виданій у Варшаві 1844-го р., він розробив власну систему української фонетичної орфографії на базі польської латинки (ця система збережена ним у збірці, над якою автор працював останні роки життя, виданій вже по його смерті в 1874-му р. [22]). В «Українках» знаходимо сталі відповідники кириличних букв (**o=o**, **a=a**, **e=e**, **p=p**, **b=b**, **v=w** — у тому числі в закінченні чоловічого роду дієслів у минулому часі, згідно з вимовою, тощо). Голосні передаються: **i** як **i**, **u** як **u**, **я** як **ja**, **є** як **je**, **ю** як **ju**, **ї** як **ji** (сполучення **ii** часто фіксуються як **ii**). Шиплячі мають вигляд, характерний для польської системи орфографії: **ш** як **sz**, **ч** як **cz**, **ж** як **ż** або **rz**. **Л** передано як **l** або **l**, **х** як **ch**, **г** як **h**. М'якість приголосних передано, як і в польській системі письма, в абсолютному кінці слова та перед приголосним за допомогою діакритиків, як у випадку з **ń**, а також із свистячими: **ć**, **ś**, **ź**; перед голосним на

<sup>4</sup> *Kost' Prawdolubec z Jezupola. Hôrkij śmich. Skazki i obrazki z zytia w Halyczyni.* – Krakiv, 1885.

позначення м'якості приголосного вживається також **і**, для позначення м'якості **t** та **d** перед приголосним та в кінці слова вжито діакритичний знак: *t'mi, wlast', dobud'*. Окремо слід відзначити, що Падура запровадив особливий знак для позначення звуку середньої артикуляції між **е** та **и**: «В південній передніпровській Україні... найчастіше на місці **е** вживають **и**, а місці **і** кажуть **и**, тому над тими голосними ставимо дві крапки, щоб показати різницю в вимові» (Переклад наш – О.О.)<sup>5</sup>. При цьому зближення артикуляції ненаголошених **е** та **и** є однією з характерних рис говорів волинсько-подільського регіону, на які спирався у своїх писаннях Т. Падура.

Перед видавцем творів Т. Падури передусім постало завдання транслітерації латинки кириличним письмом. Г. Задембський усвідомлює труднощі суто технічного характеру, зваживши на неусталеність орфографічних принципів та норм, і попереджає: “Кому не дячить ся наша правопись, ний подумаэ и без упередження викаже, яка правопись найліпша” [5]. Труднощі ці були об'єктивними, оскільки процес нормалізації українського правопису в західноукраїнській мовній практиці на той момент ще тривав, а остаточне закріплення фонетичного принципу орфографії відбудеться тут тільки після 1904-го р., коли у Львові Філологічна секція НТШ ухвалить «Руську правопись зі словарцем». Однак для Г. Задембського головним було бажання популяризації українських писань, бо «кілько ж то тих рускіх співанок?». «Тому недостаткови» бажаючи «зарадити», видавець власним коштом почав видавати «Рускі співанки», почавши серію «співанками Тимка Падури, – а то для того бо, о кілько ми відомо, не всюде и не всі за них знають, хоть годить ся, аби кождий Русин їх знав, бо Тимко жив, співав и писав лиш про свою любу рідну Україну» [Там само].

Видавець застосовує фонетичний у своїй основі правопис, використовуючи низку орфографічних пропозицій, висунутих ще авторами та укладачами «Русалки Дністрової» (1837). Так, він активно вживає буквосполучення **ьо** (*ньому, сльози*); послідовно знайдемо **і** на місці давніх **о**, **е** та «**ять**» тощо. Однак попри загальну настанову на наближення тексту до живого мовлення, правописна система кириличного видання творів Падури ілюструє також певну інерційність культурно-писемної традиції в цьому регіоні. Так, у кириличному виданні досить рідко вживається знак **є** (також запропонований свого часу укладачами “Русалки”), натомість зустрічається **э**, якщо потрібно позначити м'якість попереднього приголосного (*виданэ*) або йотований звук після голосного (*співаэ*). Не зустрінемо у творі й диграфа **дж** на початку слова, його замінено на **ж**: *жерело* зам. *žerelo* і навіть зам. *džerelo*. Видавець не використовує знаку **ї** (активно розповсюджуваного

<sup>5</sup> «W Ukrainie południowej Przednieprowskiej, gdzie najpiękniejszém narzeczem mówią krajowce, najczęściej w miejscu **E**, używają **Y**, w miejscu **I**, mówią **Y**; dlatego nad temi samogłoskami kładę dwie kropki, aby pokazać różnicę w wymawianiu języka» [22: 125-126].

у 1870-ті рр.), тому відповідне сполучення звуків (в латинці Падури часто це **ji**) передається непослідовно: після приголосного це звичайно **i** (*зіла* зам. *zjila*), натомість після голосного знаходимо як **i** (*моіх, свої, діів*), так **и** (*поисущих* зам. *poisuszczych*, *покоить* зам. *pokojit*, *своих* зам. *swojich*, *Україні* зам. *Ukraine*). Початкове **ji** передано звичайно як **i** (*іздка* зам. *jizdka*, *істи* зам. *jisty*, *іх* зам. *jich*, але теж *ух*). Ці та подібні форми на письмі відрізняються від слів з початковим **и**: пор. *Ивана, имя, иде, иших, иший*. Слід відзначити, що “Руська грамати́ка” (1904), яка закріпила західноукраїнську орфографічну практику, пропонує писати у відповідних словах **i**: *іноді*; натомість написання *иначий* та под. у “Словарі української мови” Б. Грінченка пояснюють звичайно наближенням до наддніпрянської вимови [12: 248]. Однак спостереження над передаванням в кириличному тексті латинського **у** свідчать про особливий характер відношень звуків **i** та **и** у фонетичній та фонологічній системі говірок, на яку орієнтувався видавець (див. нижче розділ про вокалізм). Припускаємо, що таке написання відображає реальну вимову; можливо, свою роль відіграли також міркування системного характеру, а саме — бажання відрізнити **i** на місці **ї** та **i** як таке (наприклад, у випадку *jide* — *іде* пор. *ide* — *іде*). Відсутній у системі орфографії видавця апостроф, тому знаходимо у тексті написання не тільки *словяни*, але й *зіла* (читай *з’їла*), втім, інколи роздільну вимову позначено за допомогою м’якого знака (*бве*). Зазначимо, що хоча апостроф **i** був закріплений в певних нормативних виданнях Західної України (пор. систему орфографії Є. Желехівського, С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера) принаймні для випадків позначення роздільної вимови кінцевого приголосного префікса та початкової голосної кореня, але, наприклад, апострофа не знайдемо у “Руській правописі” (1904) [12: 245–246], що свідчить про неконвенціональність цього знака.

У кириличному виданні «Співанок» в окремих випадках можна помітити також вплив латинської графіки (див. *польське* як *połskie*), що подекуди призводить до певного спотворення написання **i** відповідно вимови слова (див. сполучення передньоязикових з **i**: *Сіерки* з *Sierky* пор. *Сірко, засіаэ* з *zasiaje*, *міржів* з *mirziw* пор. *мірза, тіох* з *tioch*, *ніого* з *nioho*). Одним з таких прикладів може бути помилкове передавання латинського **u** як **у**: *збудуть* зі *zbudyt*’, зокрема, в кириличному виданні зберігаються випадки змішування **u**-**у**, відмічені вже в оригінальному тексті: *htubyn* — *глубин* зам. *глибин*, *kruska* — *крушка* зам. *кришка* (пор. пол. *okruszyna*). Вплив латинської графіки можна вбачати також у появі **г** (не **х**) на місці **h**: *ег* з *eh*, *ган* з *han*. Очевидно, внаслідок своєрідної інерції у кириличному тексті зберігаються деякі інші помилки, яких припустився з різних причин Падура (наприклад, *буванам* — *biwanam*, в пол. тексті: *batwanom*), серед них, зокрема, географічні назви: *Горбат* як *Horbat* (пор. в польському автоперекладі Падури *Karpat*), *Пултава* як *Pultawa* (пор. *Полтава*), втім з **е** на місці **и**: *Chehryn* як *Чегрин* (пор. *Чугирин*), *Дметрів* як *Dmëtriw* (зам. *Дмитрів*),

Батея як *Bateja* (пор. *Батий*), Хотінь як *Chotiń* (пор. *Хотин*). Випадки коригування оригінального тексту Падури з метою виправлення очевидних помилок нечисленні (на *вздогін* пор. *na zdohin*, *щезнем* пор. *czeznem*).

Як показало дослідження мови “Українок” Т. Падури, рідною для поета була говірка на межі західноподільських та південноволинських [13], і хоча вузькодіалектних рис поет намагався уникати, його мова досить добре відображає риси живого мовлення цього ареалу. Кириличне видання здійснювалося в зовсім іншому регіоні України, на території поширення покутсько-буковинських говірок. Головною метою редакційно-правописних змін, запроваджених видавцем, слід вважати бажання наблизити текст до західноукраїнської культурно-писемної традиції та одночасно до місцевої живомовної практики. У цьому сенсі показовими є, з одного боку, заміни очевидно “книжного” (у свідомості видавця) префікса *од-* на “народний” *від-*: *відвернув* пор. *odwernuw*, *вітчину* пор. *otczynu*; з другого боку, наявні окремі виправлення у напрямку певної архаїзації, стилістичного піднесення мови творів: пор. *где* зам. *de*, *благословен* зам. *blohostawen*.

Розглянемо здійснені у кириличному виданні трансформації послідовно, починаючи з фонетики, далі простежимо зміни на рівні морфології та лексики.

#### Вокалізм

■ Перехід «*ятя*» та старих \**о*, *е* в *і* в нових закритих складах є однією з тих рис, що об’єднує всі південно-західні говірки [2: 209; 3: 91]. Тому при передаванні *і* на місті «*ять*» та \**о*, *е* в нових закритих складах у кириличному тексті порівняно з оригіналом принципів змін не засвідчено: пор. *dim* — *дiм*, *lih* — *лiг*, *sil* — *сiл*, *brid* — *брiд*. У коломийському виданні *і* зберігається також у випадках типу: *zistalo* — *зістало*, *hrīb* — *грiб*, *berih* — *берiг* (зам. *берег*), *pryjatil* — *пріятіль*. За діалектними даними, гіперичні форми *мід* замість *мед* є спільною рисою західноподільських та сусідніх наддністрянських і покутсько-буковинських говірок [11: 70; 2: 43]. Це явище пояснює також наявність у парадигмі іменників форм типу *ńiczy* — *нічи* (зам. *ночі*), *pitu* — *піту* (зам. *пому*), що виникли за аналогією до форм називного відмінка однини. Подекуди *і* в кириличному тексті з’являється навіть там, де у Падури зустрічаємо *о* або *е*: пор. *задніпрієського* замість *zadniprowśkocho*;

■ змішування *и* та *е*, наявне в більшості південно-західних говірок [2: 215], пов’язане з обниженням артикуляції у вимові цих звуків не під наголосом [3: 91 — 92], у варшавському виданні Падури засвідчують випадки вживання *е* на місті *и*: *wsiude*, *lude*. Розповсюджена на заході Поділля вимова *и<sup>е</sup>* також під наголосом відбилася, зокрема, у передаванні топонімів: напр., підмосковний *Dmetriw* (зам. *Дмiтpієв*). Як свідчать діалектні дані, в галицько-буковинській групі говорів *и* нерідко також набуває обниженої артикуляції, наближаючись до *е* [2: 48, 218]. Однак цієї риси живого мовлення видавець очевидно намагався уникати, зберігши *е* на місці *и* тільки в деяких основах (напр.



*шерокий*, в даному випадку, можливо, під впливом польської мови) та в закінченнях окремих лексем (*люде, погане*), що може мати радше граматичне пояснення (див. про це нижче). В інших випадках згідно з походженням в коренях слів відновлюється **и** (*всюду* зам. *wsiude*) або **е** (*престол* зам. *prystol*). З кириличного тексту було вилучено запроваджений Падуру спеціальний знак *ě* на позначення звука середнього звучання між **е** та **и**. На його місці відновлено **и** (*відчуните* зам. *widczēnite*, *християн* зам. *chrēstijan*, *схились* зам. *schēlyś*, *дитя* зам. *dētia*, *дитини* зам. *dētyni*, *підливає* зам. *pidlěwaje*, *спуняє* зам. *spēniaje*, *сидяці* зам. *sēdiaszczi*) або **е** (*лемів* зам. *lētiv*, *не* зам. *ně*, *лебедь* зам. *lebēd'*). Особливо слід відзначити випадки появи **е** на місці *ě* у сполученнях з плавним **р**: *стремить* зам. *strēmyt*, *гремлять* зам. *hrēmlat*, *стремени* зам. *stremēni* (але теж *стриминь* зі *strēmiiñ*); зазначимо, що це одна з типових реалізацій звукосполюки, що походить із колишнього [рʲ] в живомовній практиці південно-західного ареалу [2: 79];

■ характер вимови **і**, а також співвіднесеність **і** та **и** в говірковій фонетичній системі видавця, відмінна від аналогічної опозиції в мові Падури, спричинилися до певних змін в кириличному тексті, де на місці **у** (**и**) подекуди маємо **і**. Це стосується позицій після задньоязикових (*поки* зам. *poky*), губних (*офірник* зам. *ofyrnyk*) та шиплячих приголосних (*чию* зам. *czyju*, *жіє* зам. *žyje*; див. про це також в підрозділі про консонантизм). Втім, можливі й зміни в зворотньому напрямку: пор. *вихор* зам. *wichor*, зокрема після **р** (*присний* зам. *prisnyj*). Ймовірно, це відбувається внаслідок зближення у звучанні **і** та **и**, що відзначається в деяких говірках, зокрема, карпатського регіону [2: 41]. Аналогічні явища в перехідних говірках на межі волинсько-подільського та галицько-буковинського ареалів К. Дейна зараховує до наслідків системних південно-західних інновацій, пов'язаних з розхитуванням фонологічної опозиції твердості-м'якості [18: 132 — 134]. Втім, слід відзначити, що в нашому випадку такі зміни мають спорадичний характер;

■ нейтралізація **у** та **о** у складі перед наголошеним **о** (так зване укання), наявна в говірці, з якою Падура мав безпосередній контакт (як і в більшості говірок на заході Волині та Поділля і в Наддністрянщині [2: 215 — 219; 3: 93 — 110]), відображена в його текстах у досить частому вживанні **у** на місці **о**: *думовуна*, *mutili* та под. У кириличному тексті ця діалектна риса послідовно зникає, а на місці **у** згідно з живомовною практикою в покутсько-буковинському регіоні повсюдно вживається **о**: *мотіля* зам. *mutila*, *домовиня* зам. *думовунія*, *зброю* зам. *zbruju*. Аналогічні зміни відбуваються також у дієслівному суфіксі **-ува**: пор. *наповав* зам. *паривав*. Зазначимо, що наявність у словотвірній системі суфікса **-ова** (зам. **-ува**) вважається однією з характерних рис, зокрема, говорів районів Прикарпаття [2: 56, 212]. Зворотна зміна **у** в **о** зазначена у випадках “виправлення” видавцем гіперкоректних за своїм походженням форм: напр., *херувимий* зам. *chërowymyj*;

■ зміна **а** в **е** після м'яких приголосних — спільна ізоглоса для частини західноподільських та галицько-буковинських говірок [2: 57, 215, 220 — 221; 4: 97]. Однак у коломийському виданні нечисленні приклади такого типу *jenczary, jeńczarky*, як правило, перетворюються на: *янчари, янчарки*. Водночас засвідчені окремі випадки зворотньої зміни: пор. *підкуплений* зам. *pidkuplanyj* (тут під впливом домінуючого словотвірного типу). Особливо виділяються форми іменників середнього роду IV відміни з фонетично відозміненими закінченнями, причому з одного боку маємо *козаче* зам. *kozacza*, а з другого — *дівча* зам. *diwczе*, пор. теж *гетманя* як *het'mania*. Така непослідовність пояснюється, найімовірніше, неусталеністю правил щодо передачі цієї риси живого мовлення та її статусу в мовній свідомості, а можливо також “зіткненням” говіркових ареалів з наявністю та відсутністю переходу **а>е**;

■ доволі промовистими є також зміни початкового **ji** на **о**, зокрема, у фонетично відозмінених формах числівників, які вважаються однією з характерних подільських рис [2: 217]: *одна* зам. *jidna*, *одні* зам. *jidni*, в *однім* зам. *jidnym*, але теж *jidnij* на *эдній* (пор. *іszcze* на *еще, эще*). Якщо в першому випадку можна вбачати радше вплив західноукраїнської культурно-писемної традиції (норми), то другий відображає живе місцеве мовлення.

#### Консонантизм:

Розбіжності між оригіналом, виданим латиницею, та кириличним перевиданням стосуються головним чином відображення м'яких приголосних в рамках фонологічної опозиції м'якості-твердості та позначення м'якості, зокрема в консонантних групах:

■ в оригінальних текстах Падури відображено явище асимілятивної м'якості губних приголосних з виділенням консонантного призвука **j** послідовно в усіх випадках, де м'який губний опиняється перед голосним непереднього ряду: *pamjatka, slowjan, pjut, swjatoho*. Це явище широко засвідчено в подільсько-волинському ареалі, що правда з виділенням різних консонантних призвуків (не тільки **й**, але й **м, н** [11: 72 — 73; 2: 217]). У кириличному тексті **j** послідовно усувається, див. наприклад, в іменниках: *словаи* зам. *slowjan*, *племя* зам. *pletja*, *имя* зам. *imja*, *мясив* зам. *mjasuw*, *память* зам. *pamjat'*, *памятка* зам. *pamjatka*; в дієслівних основах: *пють* зам. *pjut*, *бют* зам. *bjut*, *бэ* зам. *bje*. Однак оскільки для позначення роздільної вимови подекуди використовується м'який знак: *попьемось* зам. *porjemoś*, *бьемось* зам. *bjemoś*, можемо вважати, що відсутність апострофа в даному випадку — орфографічна конвенція, що може не відображати живого мовлення;

■ збереження м'якості **p** в позиції перед колишнім слабким \***ь**, а також перед голосними непереднього ряду — фонетична риса, що відрізняє покутсько-буковинські говірки від більшості південнозахідних говорів [4: 102; 2: 213, 221; 11: 60, 69]. Ця розбіжність призвела до послідовних змін у кириличному тексті: напр., у сполучен-

нях з голосним непереднього ряду незалежно від позиції в слові, як на його початку (*radach* на *рядax*) і в середині (*horaczy* на *горячий*, *stęraw* на *стеряв*), так і перед закінченням (*bura* на *буря*, *zora* на *зоря*, *tora* на *моря*, *Chozara* на *Хозаря*, *Pomora* на *Поморя*, *udaru* (І особа однини) на *вдарю*). Аналогічні зміни зафіксовані і в абсолютноному кінці слова: *zwir* замінено на *звірь*, *wszur* на *вширь*, *bir* на *бурь*. Втім, в словах з основою на **-ар**, **-ир** відмічено інші рефлексії: див. наприклад, *лицар* як *lycar*, *цар* як *car* (але теж *царь*), *твар* як *twar* (але теж *тварь*). Словотвірною будовою і особливим трактуванням в словозміні основ на **-ар**, очевидно, пояснюється поява закінчення **-а** в родовому відмінку однини іменників типу: *лицара* як *lycara*, *богатира* як *bohatoryra*;

■ твердість-м'якість шиплячих — ще одна ізоглоса, що відмежує надпрутські говірки від сусідніх західноподільських та наддністрянських. Розповсюджена в покутсько-буковинському ареалі пом'якшена вимова шиплячих [2: 221] може бути однією з причин появи в кириличному тексті сполучень шиплячих приголосних з **і** зам. **и** (**у**): *жієм* зам. *żyjet*;

■ і у варшавському, і у коломийському виданнях Падури переважають сполучення задньоязикових приголосних з **и**: пор. *дарки* як *darky*, *датки* як *datky*, *звітки* як *zwitky*. Однак поява в кириличному тексті спорадичних змін типу *покі* зам. *roky* при більш типовому *чайки* зам. *szajki* може свідчити про певні зсуви в системі твердості-м'якості в говірці, на якій він базувався. Зазначимо, що поширення сполучень **кі**, **гі**, **хі** властиве деяким західноподільським та наддністрянським говіркам на відміну від надпрутських [2: 215, 221].

■ м'якість-твердість **ц'** звичайно називають серед ізоголос, що відмежують волинсько-подільський ареал від галицько-буковинського [4: 101; 11: 60, 69; 2: 221]. Однак в аналізованих текстах ця розбіжність не виявлена, і м'якість аффрикати послідовно позначається засобами як латинської, так і кириличної графіки пор.: *molodec* — *молодець*, *misiać* — *місяць*, *taneć* — *танець*, *mertweć* — *мертвець*; це стосується також позиції **ц'** перед закінченнями **-а**, **-у**: *kinycia* — *кінця*, *szibenycia* — *шибениця*, *zirnyciu* — *зірницю*. Не відображена в кириличному тексті також аналогічна риса покутських говірок, що відділяє їх від сусідніх, а саме ствердіння **с** в кінці слова; маємо послідовно *пьемось* як *pjemoś*, *бьемось* як *bjemoś*, *десь* як *deś*. Ці риси можуть відображати індивідуальний мовний досвід видавця;

■ подільсько-волинську групу говірок в рамках південно-західного наріччя виділяє, зокрема, пом'якшення **с'**, **з'**, **ц'** у суфіксах **с'к**, **з'к**, **ц'к** [2: 214]. Ця риса, послідовно відображена в оригінальних текстах Падури за допомогою спеціальних знаків **ś**, **ź**, **ć**, в кириличному тексті усувається: *людзким* зам. *ludzkyt*, *шведзкій* зам. *szwedzkyj*, *царських* зам. *carskych*; при цьому досить послідовно позначається м'якість **н'** перед відповідними суфіксами: *християньські* зам. *chręstijanski*, *атаманський* зам. *atamańskyj*, *кіньським* зам. *kińskym* (але теж

зрідка *словянській* зам. *słowjański*). Як свідчать діалектні дані, приголосні **с, з, ц** у цій позиції звичайно залишаються твердими в усій галицько-буковинській групі говорів [2: 75, 218]. Можливо, під впливом оригіналу в коломийському виданні знаходимо також приклади *ангельських* як *anhelskich*, *лицарську* як *lycaršku*, *запорозького* як *zarogożko*, *підгаецький* як *pidhajeckuj*, *дацьких* як *daćkuj*;

■ м'яка вимова передньоязикових **з', с', ц'** у консонантних групах внаслідок регресивної асиміляції перед наступним м'яким відображена в подільських та більшості галицько-буковинських говірок [11: 68]. Однак через неусталеність орфографічних принципів передавання таких сполучень в кириличному тексті відповідні приголосні в одних випадках не отримують додаткових позначок м'якості (*zaśpiwaju* пор. *заспіваю*, *ślozy* пор. *сльози*, *daśt'* пор. *дасть*, *właśt'* пор. *власть*, *miścia* пор. *місця*, *pliśni* пор. *плісні*, *łyśtia* пор. *листя*, навіть *łyśt'* пор. *лист*), а в інших в аналогічній позиції з'являється м'який знак (*na mośmi* зам. *мошти*, *zaczaszcia* зам. *szczęście*). Широко засвідчені варіантні форми з м'яким та твердим приголосним в однокорінних словах: *niś-niu* зам. *piśniu* пор. *нінь* зам. *piśń*; *kiś-ть* зам. *kiśt'*, *koś-ти* зам. *kośti*, але *goś-ти* зам. *hośti* пор. *гість* зам. *hiśt'*; *ś-nimi* зам. *śnity* пор. в *сні* зам. *śni*, *ś-nimesь* зам. *śniteś*. Непослідовно позначається також м'якість приголосних перед губним, якщо далі йде **і** з «**ятя**»: *ś-wim* — *świt* та *u świ-ta* — *świta*; *ć-wim* — *ćwit*, *ć-wilo* та *ćwilo* — *ćwilo* (написання з м'яким знаком затверджено в “Руській правописі” 1904 р. [12: 247]). Немає одностайності й у передаванні м'якості передньоязикових **т, д** у консонантних групах, але тут очевидно переважають форми без м'якого знака: *mołod'ci* — *молодці*, *het'man* — *гетман*; *t'myła* — *тмила*, але *теж т'ми* — *t'mi*;

■ передавання латинських літер **l** та **l** в кириличному тексті базується на загальному правилі, де **l** відповідає **ль** (пор. *хвиль* — *chwyl*, *куль* — *kul*, *сталь* — *stal*), а в сполученнях з **а** — **ля** (пор. *ляти* — *laty*, *лякати* — *lakaty*, *Лях* — *Lach*), натомість **l** передається як **л** (*łemisiz* — *леміш*, *prestol* — *престол*). Якість приголосного **л**, його твердість та м'якість — одна з ізоголос, які відділяють подільські говірки від волинських та галицько-буковинських [11: 62–63], тому цілком логічними видаються запроваджені видавцем виправлення типу *lyry* на *лри*. Типово галицькою орфографічною рисою є передавання сполучення **ла** як **ля** в запозиченнях: пор. *алляг* зам. *allah* (правило було закріплено в “Руській правописі” 1904 р. [12: 247]);

■ з фонологічною опозицією твердості-м'якості певним чином пов'язана також реалізація м'яких звуків (зокрема **л** та **н**) у сполученнях приголосних. Зазначимо, що послідовність вживання **l** та **l** у консонантних групах самим автором в оригіналі витримується не завжди (*tilky* пор. *tilky*, *spilne* пор. *spilne*), що створило додаткові проблеми для видавця. У свою чергу, у кириличному виданні знаходимо з одного боку: *більше* на місці *bilsze*, *спільне* — *spilne*, *спільність* — *spilnist'*, з другого — *мильша* замість *mysza*. Широко розповсюджені варіантні

форми, коли *wilnyt* передається як *вілним*, а *wilne* як *вільне*, аналогічно *wilniśt'* — *вілність*, пор. *вільність*, *swawilne* — *свавільне*, пор. *свавільні*, *tilky* — *тілки*, пор. *тільки*. Така непослідовність почасти пояснюється впливом оригіналу та суто фонетичними особливостями (специфікою вимови І), але певну роль відіграла тут також невірність правил передавання м'якості приголосних в консонантних групах. Аналогічна природа коливань при позначенні м'якості **н** в подібних сполученнях, але тут форми з пом'якшеним **н** абсолютно переважають: див. *Ганьдзя* — *Наї́ндзя*, *браньці* — *браї́ці*, *поганьці* — *погаї́ці*, *паньства* — *раї́ства*, *няньчить* — *наї́чуть*, *буньчуки* — *буї́чуки*, *родиньні* — *роду́нні*, *кіньчини* — *кі́чзуну*, *кіньчить* — *кі́чзуть*, але теж як виняток *рокі́чзуть* — *покі́чились*;

■ відсутність подвоєння м'яких передньоязикових приголосних у давніх сполученнях з **ј** (\***ъје**) незалежно від якості кінцевого голосного (**а** чи **е**) — фонетична риса, що об'єднує більшість південно-західних говірок [3: 125 — 126; 2: 84, 209; 11: 71]. Відповідно, не знайдемо тут розбіжностей між варшавським та коломийським виданнями Т. Падури: *бездороже* пор. *bezdroże*, *береже* пор. *bereże*; *покоління* пор. *pokolinia*, *життя* пор. *żytia*, *воскресіння* пор. *woskresinia*, *пристаню* пор. *prystaniu*, *весіля* пор. *wesila*. Кириличне видання виявило навіть послідовнішим, ніж оригінал, усуваючи подвоєння приголосних там, де поет вживає такі форми: *безсоня* зам. *bezsonnia*, *просонів* зам. *prosońniw*;

■ перехід м'яких приголосних **н**, **д** в **й** перед наступним приголосним — одна з характерних рис галицько-буковинської групи говорів [11: 73], що також може з'являтися у сусідніх з нею західноподільських говірках. Ця риса лише спорадично фіксується в оригінальному тексті Падури, зокрема, засвідчена вона в назві міста Вінниця: *Wijnyci* (в пол. тексті — *Winnicy*), і збережена видавцем: *Війниці*;

■ послідовність фонетичного принципу, застосованого видавцем кириличного тексту, ілюструє передавання на письмі випадків регресивної асиміляції (дисиміляції) у сполученнях **кт**, **гт**: наприклад, *мяхку* — *tjahku*, *ніхтях* — *nihciach* (зазначимо, що в орфографічній системі Падури **h** радше означав не **х**, а **г**).

### Морфологічні явища:

іменникова флексія — іменники:

■ на місці історичного \***ъје** в Називному відмінку однини іменників середнього роду типу *зілля* у Падури знаходимо форми як із закінченням **е** (*bezdroże*), так і з **а** (*nyszczyńia*, *żytia*). У кириличному виданні непослідовність вживання **е** та **а** в цій морфологічній позиції зберігається: *щасътэ* як *szczaśtje*; *spasinie* як *spasinьe*, *spasinэ* але також *spasinia* як *spasinя*. Форми з **-е** досить розповсюджені в південно-західному наріччі української мови і характерні для низки західноподільських та наддністрянських говірок [11: 65, 71; 2: 219], однак сусіднім з ними східноподільським та покутським говорам

така рефлексія не властива. Зіткнення різних живомовних практик, очевидно, і призвело до певної непослідовності вживання закінчення як в оригіналі, так і в кириличному виданні. При цьому слід відзначити, що в цій групі слів в Орудному відмінку однини досить послідовно вжито фонетично відозмінене закінчення **-єм (эм)**: *безчестэм* — *bezczęściem*, зокрема у тих випадках, де в оригіналі зустрічаємо **-ам**: *житєм* зам. *żytiām*;

■ в оригінальних текстах Падури у Родовому відмінку однини іменників III відміни переважно вжито форми з **-і** (типу *lubowi*), лише подекуди зустрічається давнє закінчення **-и** (типу *smerty*). Такий паралелізм форм — розповсюджене явище в південно- та західно-подільських говірках [2: 217; 11: 70, 72]. Однак, оскільки в говорах галицько-буковинської групи остання флексія домінує [11: 62], так само як в закінченні Давального-Місцевого відмінка однини, вона витісняє форми з **-і** в кириличному тексті: *крови* зам. *krowi*, *смерти* зам. *smerti*, *любви* зам. *lubwi*, *ночи* зам. *noczi*, (аналогічне явище зафіксоване у I відміні має фонетичне пояснення *Польщу* зам. *Polszczi*, *пущу* зам. *puszczi*, *гущу* зам. *huszczi*, див. вище про м'якість-твердість шиплячих). При цьому відбувається ствердіння кінцевого приголосного, що на письмі виражається у зникненні додаткових ознак м'якості приголосних, зокрема у консонантних групах перед закінченням: див. наприклад, *пісню* зам. *piśni*, *радосту* зам. *radości*, *вісню* зам. *wiści*, *користу* зам. *koryści*, *власну* зам. *właści*, *премудросту* зам. *premudrości*, *кошту* зам. *kości*. Фонетико-морфологічними причинами пояснюється також поява в кириличному виданні форм Називного відмінка множини *ночи* зам. *noczi* (також *очу* зам. *oczi*), але теж *рожі* як *rozi*, з метою розрізнення форм множини та однини *рожи* пор. в оригіналі *rozi* (пор. зауваження про можливу м'якість губних у розділі про консонантизм);

■ форма Місцевого і Давального відмінка однини іменників I відм. м'якої групи — одна з рис, що розмежовує говірки волинсько-подільської та галицько-буковинської групи [11: 62]. Згідно з живомовною практикою, оригінальні закінчення **-і** у Падури в кириличному тексті замінені на типові галицько-буковинські форми з **-и** [2: 94]: *в землі* пор. *в земли*, *на недолі* пор. *на недоли*. Це явище має також своє фонетичне обґрунтування, зважаючи на специфіку опозиції **и-і** та м'яких і твердих приголосних в говірці, на яку орієнтується видавець. Аналогічні зміни відбуваються і в Міщевому відмінку однини іменників II відміни: *в поли* зам. *в поли*. Натомість в формах іменників з основою на **-ц** з'являється специфічне закінчення **-ю**: *в серцю* зам. *serci*, *сонцю* зам. *sonci*;

■ ізоглоса *серцем* — *серцьом* відмежовує подільські говірки від волинських та покутсько-буковинських [11: 63]. Так, в оригінальному тексті Падури наявні випадки вирівнювання у парадигмі м'якого типу відмінювання іменників за твердим типом. Вони досить послідовно замінені видавцем на форми, що свідчать про розрізнення твердої і

м'якої груп іменників I та II відміни, як це характерно для надпрутських говірок [2: 221]: пор. *гаэм* зам. *hajom*, *раэм* зам. *rajom*, *царем* зам. *саром*, *душею* зам. *du szoju*; пор. теж *зоре* зам. *zoro* (але теж *плачом* як *placzom*);

■ доволі характерним є також протиставлення форм Давально-го відмінка однини іменників чоловічого роду **-ові** та **-ови** відповідно в подільсько-волинських та покутсько-буковинських говірках [11: 63; 2: 96, 221]. Згідно з орієнтацією на місцеву живомовну практику в коломийському виданні нами зафіксовані зміни типу *дуброви* зам. *dubrowi*, *козакови* зам. *kozakowi*, пор. у м'якому типі *лебедеви* зам. *lebed'ovi*;

■ форми Називного відмінка множини іменників чоловічого роду з сингулятивним суфіксом **-ин** типу *люде* (*людина*) характерні для карпатського та — ширше — покутського ареалу [2: 103]. Саме тому в цій флексії, на відміну від решти переважно фонетичних позицій, в кириличному тексті збережено **е** на місці оригінального **ё** (*ludě*);

■ у Називному відмінку множини іменників I та II відміни на **-р** засвідчені також зміни типових південно-волинських та західно-подільських форм з **-і** [2: 1980, 103] загальноприйнятими далі на захід формам з **-и**: пор. *хмару* зам. *chmari*, *мару* зам. *mari*, *сенатару* зам. *senatari* (але *cari* — *цари*);

■ в оригінальних текстах Падури відмічено закінчення давньої **\*і**-відміни у Родовому відмінку множини іменників: *hostej*, *kostej*. Ця риса є спільною для низки південно-західних говірок [1: 83, 103 — 104] і як така зберігається також у кириличному виданні: пор. *гостей*, *костей*;

■ експансія флексій давніх **\*u**-основ у Родовому відмінку множини іменників жіночого роду об'єднує подільські та галицько-буковинські говірки [1: 84, 103, 220; 4: 131]. Тому специфічні форми **-ів** (фонетично ймовірно [iʲ]), записані латинкою, послідовно передаються кирилицею без суттєвих змін: пор. *horitw* — *goriw*, *htubynitw* — *glubyniw*, *pryhoditw* — *prigodiw*, *chwyliw* — *xwiliw*, *peluchitw* — *neluchiw* тощо;

■ спільною рисою для західно-подільських та частини галицько-буковинських говірок, зокрема, карпатських, є також архаїчна флексія **-и** (<**-ы**) в Орудному відмінку множини іменників, що відображена як в оригінальному тексті, записаному латинкою: *nad muszki*, *nad kwiaty*, так і в кириличному виданні: *над мушки*, *над квіти*.

прикметники:

■ в обох виданнях у Називному відмінку однини для прикметників жіночого та середнього роду характерні стягнені флексії (пор. *chrabra krow* — *храбра кров*, *skwerna kist'* — *скверна кість*, *dalekie bezdoroże* — *далеке бездороже*); те саме стосується також Називного множини (*dorohi spadky kozaczy* — *дорогі спадки козачі*), що відповідає діалектній живомовній практиці в обох регіонах [2: 107, 216].

Рідкісні випадки вживання в оригіналі Падури нестягнених форм відіграють, найімовірніше, стилізаційну роль, і як такі зберігаються в кириличному тексті: пор. *zolataja boroda* — *золотая борода*, *tyji worohy* — *тії вороги*; можливі також варіанти: *zmerlii* — *змерлі, змерлії*; *mysza* — *мильша, мильшая*. Щоправда, при цьому в середньому роді відбувається заміна характерних волинсько-подільських форм на **-eje**: *lěcheje* пор. *лихоэ, teje* пор. *тоэ, тое*;

■ аналіз форми закінчення Називного-Знахідного відмінка однини прикметників чоловічого роду свідчить про те, що рідна говірка Падури і діалект, на який орієнтувався видавець кириличного видання, належать до говорів з непослідовним розрізненням твердої і м'якої груп при відмінюванні прикметників [2: 107]. З одного боку, в коломиїському виданні для низки прикметників закінчення було змінено з **-ий(у)** на **-ій**, зокрема це стосується основ на задньоязиковий (*дикиї (обичай)* — *дыкуї, довгії (путь)* — *доўхуї, словянськії (гурраг)* — *słowjanśkuї*) та шиплячий, в тому числі на місці зредукованого закінчення: *bozy* пор. *мире божії*. З другого боку, спостерігаємо зворотний процес у прикметниках з основою на **-н**, де замість специфічних подільських форм з пом'якшеним приголосним основи в кириличному тексті вживають прикметники на твердий приголосний: пор. *зелений гай* — *зелені, рідне дитя* — *рідніе*, також пор. в колишній м'якій групі: *вечірня зоря* — *weczirnia*, пор. *давний час* — *dawni*. Таке узагальнення **-ий** для м'якої і твердої груп прикметників характерне саме для галицько-буковинської групи говорів [2: 108];

■ прикметники жіночого роду в Родовому відмінку однини в переважній більшості українських говірок мають закінчення **-oji**, однак в карпатському і сусідніх ареалах йому відповідає усічена флексія **-ой** [2: 110]. Відповідно в кириличному виданні нами засвідчені зміни на кшталт з *вражой сили* зам. *wrażoji*; аналогічне закінчення (аналогія викликана збіжністю форм в оригіналі?) зустрічається також у Давальному відмінку однини: напр., *атаманської дитини* зам. *atamańskojі*; *Золотой Бороді* зам. *Zolotoji*;

■ змін зазнали також форми Давального-Місцевого відмінка однини прикметників жіночого роду, де на місці найуживанішого в українському мовному просторі закінчення **-ij** в кириличному виданні зустрічаємо характерне для низки південно-західних говірок (зокрема, наддністрянських та східнокарпатських) скорочене **-i** [2: 111]: пор. *w czornij zemli* — *чорні землі*, *w tychij wodi* — *в тихі воді*, *w ciłij rodyni* — *в цілі*, *na poblidlij twari* — *на поблиді твари*, це стосується також аналогічних форм займенників: *w tij pustyni* — *в ті пустини*, *w waszij zemli* — *в ваші землі* (але теж *вашії*, пор. *w sij* — *в сії дичі*) тощо. Зазначимо, що такі форми відомі також і в подільсько-волинському ареалі, але Т. Падура, очевидно, свідомо їх уникає;

■ найрозповсюдженішою флексією Місцевого відмінка однини для прикметників чоловічого і середнього роду, за діалектними даними, є закінчення **-im** [2: 111]. Саме воно з'являється на місці спора-



дично вживаного Падурою фонетично зміненого західноподільського **-им**: на *цілім світі* зам. *сілут*, в *німім лісі* зам. *пілут*, в *однім горшку* — *ш јіднут*;

займенники:

■ форми особових (та зворотнього) займенників I та II особи в однині в обох виданнях не відрізняються від закінчень, найрозповсюдженіших в аналізованих частинах українського мовного простору. Так, в Давальному-Місцевому відмінках це: *o sobi* — *o sobi*, *tobi* — *tobi*, *meni* — *měni*, в Родовому: *za sebe* — *za sebe*, *na tebe* — *na tebe*, *do tebe* — *do tebe*, в Знахідному: *tebe* — *tebe*, *мене* — *měne*, але теж спорадично зустрічається специфічна південно-західна форма **mnia**, що в кириличному виданні передається як **мя** [2: 120] згідно з правилами передавання сполучення губного з голосним непереднього ряду і відповідно до живомовної практики;

■ особовий займенник III особи чоловічого роду **win** — **він** в обох виданнях послідовно зберігає приставний **в-** у Називному відмінку однини. В непрямих відмінках видавець свідомо змінює початкове **jo** в основах займенників на **е (э)**: напр., *его* зам. *јоһо*, *ему*, *ему* зам. *јоти*, очевидно, сприймаючи форми типу *јоһо* як вузькоговіркові, в той час як розмовні східнокарпатські форми на кшалт *его* [2: 121] були широко вживаними в західноукраїнській писемній практиці. Аналогічних змін зазнали також характерні західноподільські форми лексем з подальшим розвитком початкового **jo<ji**; вони послідовно замінюються: *јити* на *ему*. Форми з приставним **н-** в прийменникових сполуках в обох виданнях суттєво не відрізняються, пор.: *від ніоһо* — *від нього*, *з пут* — *з ним*, *ш піоти* — *в ньому*, *ніому*;

■ в обох виданнях зустрічаємо характерні південно-західні форми непрямих відмінків займенника III особи однини жіночого роду [3: 114; 2: 122]: напр., *ш ніи* — *в ню*, *cherez ніуји* — *ною*, як теж загальноприйняті *ш ніј* — *в ній*, *з неји* — *з нею*;

■ серед решти займенникових форм певний інтерес викликають передусім специфічні для південно-західного ареалу форми вказівних займенників, зокрема: **sej** — **сей**, **se** — **се**, **sia** — **ся**, **si** — **сі** [2: 123]. Характерною рисою південно-західних говірок є також стягнені форми присвійних займенників в однині [2: 125]: **тоһо** — **того** та **twoһо** — **твого**, але **swojeһо** — **своєго**. Водночас форми непрямих відмінків присвійних та вказівного займенника **ся** демонструють розбіжності між подільсько-волинським та східнокарпатським ареалами відносно якості кореневого голосного. Так, формам **seji** — **cei** протистоять змінені в кириличному виданні *свої* зам. *swеји*, *моі* зам. *meји* (*duszi*) та под.  
дієслівна флексія:

■ в подільсько-волинському, як і в галицько-буковинському ареалах звичайними є форми інфінітива на **-ти**, однак закінчення **-т'** також відоме в низьці говірок [2: 126 — 127]. Для текстового масиву загалом характерна перевага форм дієслова на **-ty** (*roztynaty*, *hryzty*, *zdaty*) при паралельному вживанні інфінітива на **-t'** (*hnat'*, *that'*, *hrat'*), що

має певне стилістичне навантаження і підпорядковується вимогам поетичного ритму. В кириличному тексті видавець йде за оригіналом, зберігаючи паралелізм форм: *ждати*, *розтинати*, *гризти*, *бити* але також *гнать*, *лгать*, *грать*, *спать*, *гулять*;

■ в текстах Падури широкоживаними є форми дієслів теперішнього часу в І особі множини з флексією **-м**: *koczujem*, *czatujem*, *nesem*, *szukajem*, *bjem*, *prjem* (паралельно з *nesemo*, *bjemos'*). Обидві флексії широко вживані в усьому українському мовному просторі без додаткового маркування [1: 134, 237]. Кириличний текст зберігає стан речей, засвідчений в оригіналі: *чатуюем*, *несем*, *шукаем*, *кочуем*, *гартуюем*, *свиснем*, *блиснем*, але теж *несемо*, зокрема в зворотніх формах дієслів *бьемось*, *поьемось*<sup>6</sup>;

■ у записаному латинкою оригіналі переважно вживається твердий **t** в дієслівних закінченнях теперішнього часу III особи однини II дієвідміни (*pluchawyt*, *posuszyl*, *obnazyl*, *spyl*, *nosyl*, *budyt*) і III ос. множини обох дієвідмін (*zobaczat*, *dadut*), що характерно для більшості південно-західних говірок [11: 73; 2: 135, 217; 3: 127]. У цьому сенсі виняток становлять говірки південно-західної частини середньо-закарпатського ареалу [2: 135]. Очевидно, в говірці, на яку орієнтувався видавець, **-t'** також зберігає свою м'якість у таких формах, оскільки в кириличному тексті досить послідовно вжито в III ос. однини форми типу: *голосить*, *плюгавить*, *летить*, *гонить*, *любить*, *посушить*, *кипить*, яким в III ос. множини відповідають форми на кшталт: *знають*, *воскресають*, *кличуть*, *несуть*, *клинають* в I дієвідміні та *гудять*, *красяць*, *славяць* в II дієвідміні. Втім, зрідка видавець зберігає дієслівні форми у тому вигляді, як їх вживає автор, пор.: *пожурицца* — *rozurytsia*, *бют* — *bjut*, *дзвонят* — *dzwoniat*. Натомість у кириличному тексті не знайдемо прикладів, які б відображали характерне для покутсько-буковинського та східнокарпатського ареалу опускання **t(t')** [2: 135];

■ наявність-відсутність вставного **л** в особових формах дієслів з основою на губний приголосний — ізоглоса, що розділяє подільський ареал, об'єднуючи в цьому сенсі західноподільські говірки з південними наддністрянськими, покутсько-буковинськими та частиною східнокарпатських говірок [3: 127; 11: 68; 2: 131]. Це явище має своє відбиття в написанні **j** перед закінченням теперішнього часу дієслів у III ос. множини в оригінальному тексті Падури, напр., *kipjat*, *stawjat*. У кириличному тексті покажчик роздільної вимови усунуто, згідно з прийнятою видавцем орфографічною конвенцією, однак сама форма залишається незмінною: *славят* зам. *slawjat*, *кипячу* зам. *kipjacz*, *шумять* зам. *szumjat*;

■ однією з ознак галицько-буковинської групи говорів, зокрема, покутських та східнокарпатських говірок, є форма II ос. однини ате-

<sup>6</sup> Про наявність аналогічних форм у польських периферійних говірках на Поділлі див. [17].

матичних дієслів **даш** [2: 219]. Саме такий вигляд приймає дієслово *dati*, витісняючи вживану Т. Падурою форму *dasy*;

■ більшості південно-західних говірок знайома така морфологічна риса, як неповна лексикалізація і відповідно рухомість зворотньої частки **ся**, що здатна виступати в препозиції до дієслова [2: 127 – 128, 212]. Підтримане впливом польської мови, в оригіналі Падури це явище закріплюється орфографічно в роздільному написанні зворотніх форм дієслова. Ця риса зберігається також в кириличному тексті за незначними винятками: пор. *ne żury sia* – *не жури ся*, але *pożuryt sia* – *пожури́тсья*. Без змін залишаються в кириличному тексті також форми з **ся** в препозиції: *de ся впросим*, *начав ся журити*, це стосується також форм з опущеним особовим закінченням **-т(т')**: *nechaj sia toj stereże* – *нехай ся той стереже*;

■ видавець зберігає паралелізм форм наказового способу дієслів, зокрема в II ос. множини: з одного боку, це форми типу *dryžit* – *дружим*, *platit* – *платим*, *hrëmit* – *гремим*, *rëwit* – *ревим* (твердість кінцевого приголосного характерна для обох видань, на відміну від форм теперішнього часу дійсного способу), з другого – форми з закінченням **-іте**: *widczenite* пор. *відчині́те*, *werniteś* пор. *верні́тець*, *śniteś* пор. *сні́тець*. Такий паралелізм форм характерний для українського мовного простору в цілому [2: 145], становлячи в нашому випадку частину спільної мовної бази для автора та видавця;

■ незначними, але доволі показовими є випадки вживання в текстах Падури аналітично-особових форм минулого часу з характерними енклітиками **-ес'**, **-с'** для II ос. однини відповідно у чоловічому (*pryjmaweś*) та жіночому роді (*bułaś*). Оскільки ця подільсько-волинська риса знайома також наддністрянським, покутсько-буковинським та карпатським говіркам (також з можливим ствердінням кінцевого **с'** [2: 140 – 141]), то аналогічні форми зустрічаємо і в кириличному тексті: пор. *приймавесь*, *булась*, зокрема з енклітикою в препозиції: *чись так виїшла*.

На особливу увагу заслуговують зміни в лексиці творів Т. Падури, що їх запроваджує Г.Задембський. Мову творів «українського барда» з Правобережжя дослідники свого часу оцінювали досить суворо. Наведемо думку Р. Кирчіва: «Не опанував Падура в належній мірі й української мови. У його віршах бачимо багато невластивих для народної мови слів, форм, виразів, синтаксичних конструкцій, всіляких штучних новотворів» [9: 19]. Підставу для закидів в недостатньому володінні українською мовою дають, зокрема, авторські оказіоналізми, що їх Падура сміливо творить на основі добре відомих йому польських слів, причому вірець для створення нового слова можна досить легко віднайти в двомовному (оригінальному) виданні «Українок». Тут на одній сторінці вміщено український текст поезії – на сусідній авторський переклад на польську мову. Зазначимо, що авторські новотвори видавець кириличного тексту найчастіше залишає без суттєвих змін. Так, звичайну транслітерацію застосовано до переда-

вання гібридних утворень типу *wtohdi* — *wmogdi* (пол. *wtedy*, укр. *тоді*), *bereze* — *береже* (від *берег*, пол. *wybrzeże*). Це стосується також значної кількості полонізмів, що, очевидно, були розповсюджені на всіх землях західніше Дніпра, або ж зрозуміти їх допомагала прозора внутрішня форма, як у випадку *śnity* — *сьніти* (пол. *śnić*), див. також польський архаїзм *ruschawka*: «*pospolite ruszenie*» [24 VII: 1380], що довгий час побутував в польських «кресових» діалектах<sup>7</sup>. Однак коли видавець не був упевнений у тому, що слово, вжите в оригіналі, буде зрозуміле читачам «Співанок», він запроваджував власні коментарі, що пояснювали значення полонізмів типу *blizny* — *рана* [15: 22], *twany* — *пропасть* [15: 13]. Це стосується також кальок на зразок *szczadky* (пол. *szczałki*): *з щадків* — *з кості позісталих* [15: 6]. Зазначимо, що оказіоналізми у творах Падури не завжди мають польську основу, часто вони є продовженням словотвірних або лексичних потенцій на суто українському ґрунті. Більшість таких утворень залишається у кириличному виданні без змін, як у випадках: *nębelyczno* — *небелично* (від *небелиця*, пол. *bajecznie*), *witrok* (від *witery*), *tumanok* (від *туман*) за аналогією до *лісок*. При непрозорому способі утворення оказіоналізмів у “Співанках” з’являються коментарі: *gid* (скорочене *огидний?*) — *поганий* [15: 7]; *nit* — скорочене: *ниток* [15: 17]; *noči gucy* — *темнота* [15: 16].

Очевидно, різниця діалектних баз Т. Падури та видавця його «Співанок» спричинилася до змін у складі лексем, що сприймалися як вузько регіональні. Причому на місце подільського діалектизму міг бути запроваджений як вираз загальноновживаний, територіально не маркований: *мари* — *відьми* [15: 20]; *з веселиком* — *з журавлем* [15: 32]; *в поломню* — *в огню* [15: 47], так і місцевий діалектний елемент: *пил* — *порох* [15: 23]; *маняк* — *балван* [15: 26], причому інколи пояснення могли змінюватись залежно від контексту: пор. *в нетрі* — *в буряні* [15: 8]; *нетри* — *дич* [15: 54]. Коментарі було додано також до слів, що, найімовірніше, розрізняли центрально- та західноукраїнську мовну практику: *ікона* — *образ* [15: 22]; *кошів* — *обозів* [15: 23]; *іздок* — *іздець* [15: 25]. Це стосується також розповсюджених запозичень типу *в ясир* — *в неволю* [Там само]. Особливо виділяється серед лексем, що, на думку видавця, потребували додаткового коментаря, група русизмів на кшталт *драки* — *війни* [15: 13]; *трус* — *боягуз*, *супостатів* — *поган* [15: 17]; *скот* — *товар* [15: 37]; *судно* — *човен* [15: 40], зокрема, це слова церковнослов’янського походження на зразок: *чадо* — *потомство* [15: 16]; *присний* — *теперішній* [15: 19]; *посох* — *берло* [15: 48].

Підбиваючи підсумки, слід зауважити, що і в оригіналі, виданому латинським шрифтом, і в кириличному перевиданні відчутне бажання

<sup>7</sup> Знаходимо це слово, зокрема у дослідників польських регіоналізмів XIX ст. Парильяка [Pałyłak] та Кремера [Kremer].

унікати вузькодіалектних рис, зокрема, в лексиці. Перевагу здобувають елементи мовлення південно-західного походження такі, як вказівні займенники **sej, sia, se** [11: 72]; частка **naj** (зам. **хай, нехай**) [Там само]. Не мають чіткої локалізації в рамках українського мовного континууму і тому збережені в кириличному тексті без змін лексеми типу: *odeża* — *одежа*, *něńky (nyńi)* — *ниньки*. Це саме можна сказати про низку слів на кшталт *lysz* — *лиш* (зам. *лише*), *persz* — *перш* (зам. *спершу*), *kilky* — *кільки* (зам. *скільки*), *laty* — *ляти* (зам. *литу*), *żereło* — *жерело* (зам. *джерело*), *chtıla* — *хтіла* (зам. *хотіла*). Всі ці приклади передусім свідчать про тенденцію до віддзеркалення в тексті розмовної мови, адже саме в усному мовленні побутують такі фонетично відозмінені форми лексем. До характерних рис живої розмовної мови слід зарахувати також випадки аналогічного вирівнювання в дієслівній парадигмі, як: *tohu* — *могу* (зам. *можу*).

Мовний аналіз українських поезій Тимка Падури, виданих латинкою та кирилицею, наочно продемонстрував важливі тенденції, що діяли в україномовному просторі в середині — кінці ХІХ ст. З одного боку, це свідоме та несвідоме включення до літературних творів (а відтак і літературного стандарту) розмовних та діалектних елементів, що наближає ці твори до фольклорного типу мовлення, тісно пов'язаного із живою стихією мови. З другого, бачимо тенденцію до нормалізації живої мовлення, що знаходить свій вияв в униканні як Падурою, так його видавцем яскравих діалектизмів з вузько локальним значенням. Зміни, засвідчені в кириличному тексті на різних рівнях мовної структури, є наслідком різниці живомовних практик, що лягли в основу нормалізації. Однак більшість регіональних рис, запроваджених замість “подільських” елементів у кириличному тексті (як уникання укання, відновлення м'якого **p**, послідовна зміна **-і** в Род. відм. однини іменників ІІІ відміни на **-и** тощо), за певними винятками мають широку локалізацію і властиві західноукраїнській мовній практиці загалом. До своєїрідної непослідовності, що її демонструє кириличне видання у відбитті оригінального тексту Т. Падури, спричинилася неусталеність орфографічних принципів та загалом мовної норми, а також неоднаковий ступінь нормалізації української мови в різних частинах національного мовного простору.

Цікаві спостереження дає залучення ще одного кириличного видання вибраних творів Т. Падури [8], здійсненого сучасною українською літературною мовою. В цьому виданні було відкинуто більшість рис, які могли вказувати на регіональну природу мови поета, зокрема *люди* зам. *люде*, *спасіння* зам. *спасіня*, *кривавити* зам. *крававити*, *лемеша* зам. *леміша*, *живе*, *живем* зам. *жіэ*, *жіэм* (*żyje*, *żyjet*). Водночас не знайдемо ми тут і “галицьких” форм та лексем, запроваджених Г. Задембським, таким чином, тут було відновлено оригінальну форму, вжиту Т. Падурою: *пісні* зам. *пісни* (пор. *pisni*), *в нім* зам. *в нем* (пор. *w nim*), *його* зам. *эго* (пор. *joho*), *йому* зам. *эму* (пор. *jotu*), *в тій* зам. *в ті* (пор. *w tij*), *іще* зам. *эще* (пор. *iszczе*), *ночі* зам. *нічі* (пор. *noczi*); було

виправлено також окремі помилки: *вище* зам. *вижче* (пор. *wyszczę*), *сяє* зам. *сіяє* (пор. *siaje*), *глибин* зам. *глубин* (пор. *hlibyn*) та под. Напрямок та характер цих змін у зіставленні з редакторською працею Г. Задембського дає підстави твердити, що субстандарт, сформований в україномовних творах польських авторів з Правобережжя в середині XIX ст., за своїми фонетичними рисами наближався до західноукраїнської мовної практики, а морфологічні особливості об'єднували його здебільшого з центральноукраїнською (ліворебережною) нормою, лексика ж наочно демонструє пограничну локалізацію регіону, обраного Т. Падурою за базу для певного нормування живомовної стихії. Можемо констатувати, що нормалізація живомовної стихії на основі подільсько-волинських говірок, сліди якої відмічаємо у низки письменників з Правобережжя (крім Т. Падури, це Я. Комарницький, С. Осташевський, К. Гінч та інші) внаслідок нечисельності та маргінальної позиції авторів польського походження в українському культурному просторі, мусила поступитися більш виробленій нормі на галицькому ґрунті — і кирилиці.

1. Бевзенко С.П. Исторична морфологія української мови. — К., 1960. — 416 с.
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. — К., 1980. — 246 с.
3. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. — К., 1955. — 307 с.
4. Жовтоброх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Исторична грамати́ка української мови. — К., 1980. — 320 с.
5. Задембський Г. Від видавця. // Співанки українця Тимка Падури. — Коломия, 1878. — С. 3.
6. Ісаєвич Я. Українське книговидання. Витоки. Розвиток. Проблеми. — Львів, 2002. — С. 276 — 299; 379 — 395.
7. Історія українського правопису XVI — XX століття. Хрестоматія. К., 2004. — 584 с.
8. Кирчів Р. Мовою українського народу. // Українською мовою натхнені (Польські поети, що писали українською мовою). — К., 1971. — С. 3 — 40.
9. Кирчів Р. Український фольклор в польській літературі. — К., 1971. — 145 с.
10. Маліневська Н.П. Фонетична система української мови XVII — початку XVIII ст. і латинська графіка. — Olomouc, 2005. — 124 с.
11. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. — К., 1990. — 168 с.
12. Німчук В.В. Проблеми українського правопису в XX ст. // Український правопис. Проект найновішої редакції. — К., 1999. — С. 242 — 333.
13. Остапчук О.А. Мова “Українок” Тимка Падури: соціолінгвістичний контекст та діалектна база. // Діалектологічні студії 3. Збірник пам'яті Ярослави Закревської. — Львів, 2003. — С. 47—69.
14. Сімович В. Правописні системи М. Драгоманова (латиниця, драгоманівка). — Прага, 1932. — 45 с.
15. Співанки українця Тимка Падури. — Коломия, 1878. — 127 с.
16. Худащ М.Л. Азбучна війна. // Українська мова. Енциклопедія. Вид. 2, випр. і доповн. — К., 2004. — С. 12—13.
17. Ananiewa N. Fleksja czasownika w gwarze wsi Maćkowce i Szaróweczka na Podolu. // Studia nad polszczyzną kresową. — Ossolineum, 1997. — T. VIII. — S. 123—146.
18. Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny. — Ossolineum, 1957. — 165 s.
19. Jakóbiec M. Ukraińska literatura. // Słownik literatury polskiej XIX wieku. — Ossolineum, 1991. — S. 983.
20. Kremer A. Słowniczek prowincjonalizmów podolskich (przedruk). // Język polski dawnych kresów wschodnich. — Warszawa, 1999. — T. 2. — S. 259 — 341.

21. Moser M. Das Ukrainische ("Ruthenische") der galizischen Polonophilen zwischen 1830 und 1849. // Zeitschrift für Slavische Philologie. — 2004. — Heft 2. — S. 32 — 48.
22. О życiu i pismach Tymka Padurry. // Pyśma Tymka Padurry. Wydanie posmertne z awtohrafiw. — Lwiv, 1874. — S. I—XLI.
23. Parylak P. Prowincjonalizmy mowy polskiej w Drohobyczu i jego okolicach (przedruk). // Język polski dawnych kresów wschodnich. — 1999. — T. 2. — S. 341 — 365.
24. Słownik języka polskiego. — Warszawa, 1965. — T. 7.

*Oksana Ostapchuk*

CONCLUDING REMARKS TO "AN ALPHABETICAL WAR": CYRILLIC EDITION OF TYMKO PADURA'S WORKS

**Keywords:** interlanguage contact, dialects, lexical loanwords.

**Відомі постаті про мову**

Що Південнозахідна Русь з'єднана була з Польським королівством *не силою зброї, але правами рівності*, доказом тому служить грамота короля Сигізмунда Августа, 1569 р. У ній сказано: "Руська земля з давніх часів предками нашими, королями польськими, приєднана до корони Польської, в числі інших найголовніших її частин; і ми всіх її жителів загалом і кожного окремо, як *рівних до рівних, вільних до вільних*, як власні й справжні члени до власного тіла й голови, до королівства Польського, в єднання, честь і власність навертаємо і приєднуємо, разом з іншими коронними жителями урівнюємо і робимо і визнаємо їх учасниками в усіх правах, перевагах і долі Польської корони" і т. ін.

У Руських землях, що належали до Польського королівства, південноруська мова не тільки була мовою народною, але й урядовою, якою говорили і при дворі великих князів Литовських, і в найзначніших руських домах.

1. Доказом того служить, по-перше, "Литовський Статут", первісно писаний південноруською мовою, який служив законом не тільки для Литви. Але й для руських земель, як от: для Волинської, Подільської й Української. За цим законом, усі судові справи проводилися і були писані не інакше, як тільки південноруською мовою. Лев Сапіга, канцлер великого князівства Литовського, в передмові своїй до згаданого Статуту, говорить: "Якщо якомусь народові соромно не знати своїх законів, то тим більше нам, що маємо закони, писані не чужою якоюсь мовою, але своєю власною, тобто південноруською" і т. д.

...більша частина народу в Литві признавала свою духовну залежність від Царгородської церкви і слухала слов'янську літургію, то південноруська мова, після навернення Литви в християнство, була в ній всезагальною. Цією мовою подавалися просьби в судові місця і до інших властей; нею ж відповідали й давали свої рішення король, судді й інші чиновники. За царювання синів Казимира Ягайла, які виховувалися й жили найчастіше в Польщі, мова польська ввійшла в ужиток при дворі і заступила місце південноруської.

До XVII ст. не мала Польща інших князів, крім князів руського сповідання, які вживали південноруську мову...

Чому ж така стародавня й прекрасна мова вийшла з ужитку? Чому ніхто тепер не говорить нею, крім лише простого народу південноруського, дрібномаєтного дворянства та духовенства грецького обряду? Чому в такій зневазі у нас південноруська писемність, в той час як вона відкрила для вітчизняної історії безліч найважливіших пам'яток? На це може дати нам відповіді історія Польщі, особливо ж у кінці XVI і на початку XVII ст. Пригнічення Русі дійшло до такого рівня, що для порятунку жителі стали зрікатися свого походження і соромитися мови своїх предків.

*Могильницький І.*